

TÉZISGYŰJTEMÉNY

Virág Attila

Elgázolt szuverenitás

**A „Nabucco vs. Déli Áramlat” vita magyarországi vizsgálata
a nemzetállami szuverenitás, az európai integráció és az orosz birodalmi
törekvések tükrében**

című Ph.D. értekezéséhez

Témavezetők:

Dr. Láncki András, CSc
egyetemi tanár

Dr. Gallai Sándor, PhD
egyetemi docens

Budapest, 2013

Politikatudományi Intézet

TÉZISGYŰJTEMÉNY

Virág Attila

Elgázolt szuverenitás

**A „Nabucco vs. Déli Áramlat” vita magyarországi vizsgálata
a nemzetállami szuverenitás, az európai integráció és az orosz birodalmi
törekvések tükrében**

című Ph.D. értekezéséhez

Témavezetők:

Dr. Láncki András, CSc
egyetemi tanár

Dr. Gallai Sándor, PhD
egyetemi docens

© Virág Attila

Tartalomjegyzék

1. A témaválasztás indoklása és a disszertáció felépítése.....	4
2. Elméleti és módszertani keret	6
2.1 A diskurzuselméleti megközelítés.....	6
2.2 Diskurzuselemzés a politikatudományban	7
3. Alkalmazott módszer	8
4. A disszertáció eredményei	10
4.1 Szuverenitás, európai integráció, orosz birodalmiság	10
4.2 Európai integráció és orosz birodalmiság a gázszektorban.....	12
4.3 A „Nabucco vs. Déli Áramlat” vita (2006-2012).....	15
5. Főbb hivatkozások.....	20
6. A témakörrel kapcsolatos saját publikációk jegyzéke	24

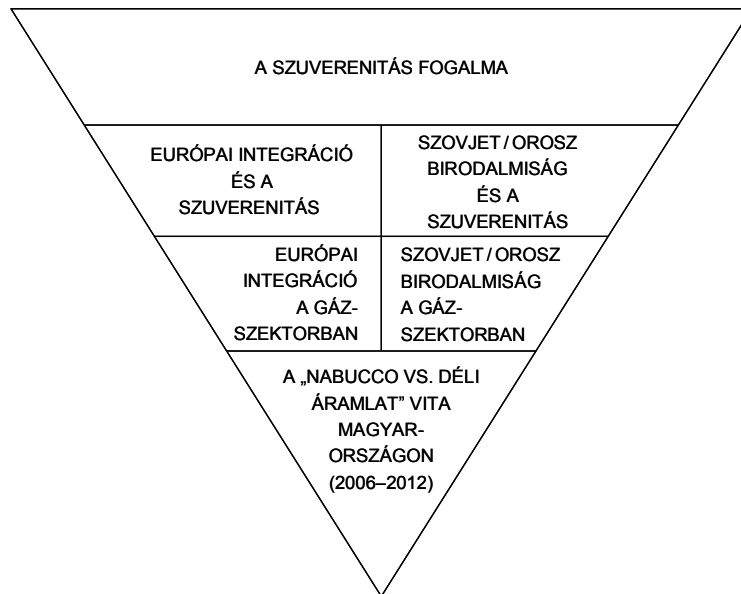
„A diskurzus nem egyszerűen tolmácsolja a küzdelmet és az uralmi rendszereket, hanem érte folyik a harc, általa dúl a küzdelem; tehát a diskurzus az a hatalom, amelyet az emberek igyekeznek megkaparintani.”
(Michel Foucault, 1991, 869–870.)

1. A TÉMAVÁLASZTÁS INDOKLÁSA ÉS A DISSZERTÁCIÓ FELÉPÍTÉSE

Magyarország két nagy politikai érdekszféra – a területileg dinamikusan bővülő, azonban energetika tekintetében sérülékeny Európai Unió és a hatalmi pozícióit megőrizni és/vagy növelni akaró Oroszország – határán – előbbi részeként – igyekszik földgáz-ellátásbiztonsági kockázatait mérsékelni többek között azzal, hogy diverzifikálja import szállítási infrastruktúráit.

Az alternatív vezetéképítési projektek ügyében Budapest egy nagy nemzetközi küzdelem közepén találta magát, ami a „Nabucco vs. Déli Áramlat” vita néven rögzült a köztudatban. Bár a konfliktus háttérében úgy tűnhet, hogy elsősorban gazdasági természetű elgondolások állnak, azonban a diskurzus esetében karakteresen kimutatható egy szakpolitikán (policy-n) túlra mutató külpolitikai jellegű vonulat is.

Disszertációmban a Magyarország orosz gázimport-függősége körüli diskurzusok történeti áttekintésére és a „Nabucco vs. Déli Áramlat” vita elemzésére vállalkoztam a nemzetállami szuverenitás, az európai integráció és az orosz birodalmiság tükrében. A három metszet konstruktivista megalapozása egy hármas tagolást követ.

1. ábra. A disszertáció felépítése

A disszertáció 1. harmadában arra keresem a választ, hogy a szuverenitásról szóló különböző politikai diskurzusok milyen történelmi folyamatok révén alakultak ki és változtak. Ezután a nemzetállami szuverenitás, az európai integráció és az orosz birodalmiság vizsgálata a földgáz-ellátásbiztonság kérdésére helyeződik át. Végül a 3. nagy tartalmi blokkban a 2006. január 1. és 2012. december 31. közötti eseményeket a „Nabucco vs. Déli Áramlat” vita metszetében elemzem.

Elsőként a nemzetállami szuverenitás operacionalizálását végzem el. A fogalom tartalma körüli történelmi változásokat és a róla kialakult uralkodó európai nézeteket járom körül (II. 1.).

A szuverenitás belső és külső oldalának történelmi megalapozásánál bemutatom a politikai filozófia- és gondolkodás-történet legmeghatározóbb szuverenitás elméleteit és azok változását a középkortól a 20. századig (II. 1.1, II. 1.2).¹

Ezután kerül sor az európai egységesülési folyamat történelmi áttekintésére (II. 2.). Az Európai Unió története *a különböző integrációs elméletek* bemutatásán keresztül történik. A következő fejezetben (II. 3.) az orosz birodalmiság és szuverenitás fogalmának történelmi kapcsolatát vizsgálom.

¹ A megközelítés módszertana tekintetében a Cambridge School féle irányzatot követem. Eszerint a politikai gondolkodók felfogását saját történelmi koruk alapján értelmezhetjük.

A disszertáció 2. harmadában a különböző szuverenitás modellek alapján vizsgálom meg az EK, az EGK később az Európai Unió, valamint a Szovjetunió/Oroszország szénhidrogén-politikájának fejlődését különös tekintettel a földgázszektorra (III. 1–2.).

A disszertáció 3. harmadában (IV.) a 2006. január 1. és 2012. december 31. közötti időszakot vizsgálom, ahol egységesen tárgyalom a gázszektoron belül felgyorsuló európai integrációs és orosz együttműködési folyamatokat, különös tekintettel a „Nabucco vs. Déli Áramlat” vitára.

2. ELMÉLETI ÉS MÓDSZERTANI KERET

A kutatás során abból indulok ki, hogy a nemzetállamok még mindig a nemzetközi kapcsolatok legfontosabb szereplői, melyek a földgáz-import diverzifikáció növelése révén is igyekeznek saját biztonságukat megőrizni/növelni. Belátható azonban, hogy az államok ezen törekvésüket eltérő stratégiák szerint kívánják elérni, amit viszont nagymértékben határoz meg az, hogy milyen szuverenitás-felfogásra alapozzák politikai lépéseiket.

Éppen ezért a nemzetállami érdekek és döntések meghatározásánál az uralkodó szuverenitás-diskurzusok meghatározó szerepet játszanak. Így pedig a rendelkezésre álló erőforrásokon túl döntő tényezőnek számít, hogy az egyes államok hogyan vélekednek a nemzetállami szuverenitás ideális jellegéről.

2.1 A diskurzuselméleti megközelítés

A társadalomtudományok sokáig egy alapvetően „diskurzus-idegen” nézőpontot képviseltek. (Szabó, 1996, 103.) Eszerint a nyelvet egy semleges, idealizált és absztrakt jelrendszernek tekintették, egy olyan médiumnak, amely egyértelműen képes tükrözni a tényeket és kifejezni a jelentéseket. (Shapiro, 1985–1986.)

Később azonban a kizárólagosan absztrakt nyelvészeti megközelítésmód helyett a nyelvet egyre többen kezdték társadalmi használata közben is vizsgálni. A fordulat révén a nyelv egy újfajta megvilágításba került. Eszerint az nem egy absztrakt rendszer, hanem általa szerveződik az emberi cselekvés, nem csupán megnevezi a valóságot, hanem formálja és szervezi is azt. (Carver, 2002, 50–51.)

Végső soron a nyelvi fordulat egy narratív vagy diszkurzív fordulatot hozott magával. Eszerint a narratívák olyan, a valóságot meggyőzően prezentáló elbeszélésmódok, melyek rögzítik és stabilizálják a jelentéseket egységes kontextusokat hozva létre. (Szabó, 2003, 52.)

A nyelvi fordulat következtében a diskurzus a kortárs társadalomtudományok egyik alapfogalmává vált. A diskurzusok olyan történetileg állandó változásban lévő témákra vonatkozó jelentések és értelmezések, amelyek létrehozzák a társadalmi valóságot. (Miliken, 1999.)

A diskurzus fogalom jelentőségének növekedésével párhuzamosan az 1990-es évek elejére megjelent egy újfajta kutatási irányzat a társadalomtudományok terén: a diskurzuselemlelen alapuló elemzés. A megközelítési mód a szövegek társadalmi előállítását valóságteremtő gyakorlatként fogja fel. (Carver, 2004, 144.)

Az új megközelítésmód képviselői diszciplínaalakító igénnyel léptek fel, megkérdőjelezték a pozitivista nézőpont kizárólagosságát és újfajta kutatási módszerek alkalmazására hívták fel a figyelmet.

2.2 Diskurzuselemzés a politikatudományban

A diskurzuselemzés posztmodern nézőpontja a politikatudomány képviselőinek körében is elterjedt, mivel egyre többen kezdték méltányolni a nyelv jelentőségét a hatalommal összefüggésben (Hajer, 2004, 161.) és mutattak rá a narratívák vizsgálatának fontosságára. (Roe, 1994, Fischer – Forester, 1993, Stone, 1997.) A diskurzusok hatásainak politikai elemzése az európai politikai kutatás főáramának stabil területévé vált. (Mottier, 2004, 156.)

Az irányzat képviselői rámutattak, hogy a különböző elbeszélések valójában maguk is politikai mechanizmusok, mivel történetek nélkül nincs konszenzus, narrációk nélkül nincsenek kognitív változások. (Hajer, 2004, 163.)

A politikatudományi diskurzuselemzés kidolgozásában elsősorban angolszász, észak-európai és holland kutatók vesznek részt. Az irányzat kiemelkedő képviselőjének számít Terrell Carver mellett Josef Bleicher, Matti Hyvärinen és Jacob Torfing. A megközelítésmód elismert magyarországi képviselőjének számít Szabó Márton.

Intézményi szinten kiemelkedik az angliai Essexi Egyetem Department of Government részlege és a Roskildei Egyetem Dániai Diskurzuselemleti Központja. Emellett az European

Consortium for Political Research (ECPR) több csoportjában is alkalmazzák már a politikatudományi diskurzuselemzést. (Szabó, 2004, 139–140.)

A diskurzuselméleti megközelítést a nemzetközi kapcsolatok területén is alkalmazzák, ahol a konstruktivizmus révén egy jelentős irányzattá vált. A konstruktivisták a nemzetközi szereplők érdekeinek és preferenciáinak megváltoztathatóságát és társadalmi beágyazottságát vizsgálják, amihez elengedhetetlen az adott aktorok történelmi és kulturális előfeltevérendszerének megértése. (Finnemore, 2003, Barnett – Finnemore, 2004.) A diskurzuselemzés ma már nem számít egyedülállóan olyan tudományos határterületek vizsgálatánál sem, mint a biztonságpolitika (Katzenstein, 1996.) és a környezetvédelem (Lifton, 1994, 1998.).

A disszertáció újdonságának számít, hogy a diskurzuselméleti megközelítést az energetika területén a földgáz-importfüggőség és a „Nabucco vs. Déli Áramlat” vita esetében alkalmazza. A kutatás kiindulási pontja az, hogy a politikában az uralkodó szuverenitás-diskurzusok önmagukban is hatalmi tényezők és így hozzájárulnak az ellátásbiztonság területén a hatalmi viszonyok kialakulásához.

3. ALKALMAZOTT MÓDSZER

A téma vizsgálatánál a korábban vázolt elméleti irányzat révén egy történeti adat- és dokumentumelemzést végeztem el, melynek középpontjában szöveg- és diskurzuselemző módszerek álltak.

A diskurzuselméleti megközelítés esetében le kell azonban szögezni, hogy nem a módszer, hanem az előbb vázolt szemlélet számít eredetinek. A diszkurzív kutatás induktív jellegű és kvalitatív módszereket vesz igénybe. Az induktív logika azt jelenti, hogy nem hipotézis-tesztelő kutatásokról van szó. A kvalitatív elemzés a kutatási témához kapcsolódó legkülönbözőbb diskurzusokra – szövegekre, beszédekre, értekezésekre és vitákra – alapoz.

A diskurzuselemzés fókuszában a pozitivista módszertannal szemben a narratívák állnak. Így a kutatás fókuszában nem az egyes diskurzusokból kinyerhető tényadatok állnak, hanem a nyelv valóságteremtő képességének vizsgálata. Ennek megfelelően tanulmányoztam és nem kiszűrtem a szövegek nyelvi eszközeit (metaforák, hasonlatok, enthümémák stb.).

A kvantitatív matematikai-statisztikai módszertannal szemben az adatgyűjtést és az adatelemzést egymással párhuzamosan, iteratív módon végeztem mindaddig, amíg meg nem valósult az ún. „elméleti telítettség” állapot.²

A kvalitatív kutatás fő részei a következők Matthew Miles és Michael Huberman nyomán: 1. Nyers adatok redukálása, egyszerűsítése és kivonatolása. 2. Az információk értelmezhető megjelenítése. 3. Következtetések levonása és ellenőrzése. (Miles – Huberman, 1994: 10.)

A kutatásom során elsődleges és másodlagos forrásokra támaszkodtam. Elsődleges forrásnak tekinthető a szuverenitás, az európai egységesülés és a birodalmiság témakörével kapcsolatos legfontosabb gondolkodók és elméleti iskolák írásai és modelljei. A gázszektor kutatásánál Magyarország esetében vizsgálat tárgyát képezték az energiastratégiákról szóló parlamenti viták, a szakpolitikát érintő programok, a végrehajtó és a törvényhozó hatalom szakpolitikáért felelős képviselőinek interjúi és véleménycikkei. Az EU és Oroszország vizsgálatánál a hivatalos energiapolitikai dokumentumokra támaszkodtam. Energiastratégiáik elemzésénél megvizsgáltam a két szereplő energiapolitikával kapcsolatos állásfoglalásait. Áttekintettem a hivatalos energiapolitikai alapprogramokat, stratégiai dokumentumokat, direktívákat, valamint a kettőjük között zajló energiadialógus dokumentumait.

Az ellátásbiztonság, az importfüggőség és a diverzifikációs projektek esetében a témakör szempontjából meghatározó vállalatok, valamint a nemzetközileg elismert energiapolitikai kutatóintézetek dokumentumaira támaszkodom. Így a Gas Infrastructure Europe (Gas Transmission Europe, Transmission System Operators, Gas Storage Europe, Storage System Operators, Gas LNG Europe, LNG Terminal Operators), a British Petroleum (BP), az Eurostat, az International Energy Agency, a Central Intelligence Agency World Factbook, valamint az orosz Tamozsennaja Sztatisztika Vnyesnyej Torgovli Rosszijszkoj Federaciji és a Gazprom publikált anyagait vizsgáltam.³

² A fogalom a kutatás olyan állapotára utal, amikor az újabb vizsgálandó szövegek már nem nyújtanak minőségileg új információt és így nem járulnak hozzá az elméleti keret bővítéséhez. (Glaser – Strauss, 1967.)

³ Le kell azonban szögezni, hogy az energiapolitika, legyen az akár állami vagy vállalati szintű, stratégiai jelentőségű adatokkal dolgozik, így az erőforrások értékelése nem könnyű, mivel azok nagy része nem nyilvános.

Másodlagos forrásként a szuverenitás az európai egységesülés és a birodalmiság tárgyában megjelent történeti cikkeket, tanulmányokat, elemzéseket és konferenciaanyagokat használok fel. A gázszektor vizsgálatánál a naponta változó események nyomon követésére segítségemre volt a nemzetközi médiumok közül a Platts, a Bloomberg, a Moscow Times, az NPR, a Reuters, az International Herald Tribune, a European Energy Review, az Eurasianet, a Robert M. on Energy and Eurasia, a Голос России és a Kárpátinfó. A hazai médiumok közül a Magyar Nemzetre, a Népszabadságra, a Magyar Hírlapra, a HVG-ra, a Heti Válaszra, a Figyelőre, a Világgazdaságra, a Napi Gazdaságra, az Index.hu-ra, az Energiainfo.hu-ra és a Portfolio.hu-ra támaszkodtam.

A könyvtári kutatás mellett az internet segítségével szereztem be forrásokat. A kutatás során konzultációkat folytattam a témával foglalkozó érintettekkel és szakértőkkel.

A konstruktivista megközelítés alapján a téma a nemzetközi- és a belpolitika közötti komplex kölcsönhatásként elemezhető. Az energetika területen résztvevő szereplők száma rendkívül nagy, ugyanakkor a döntéshozatalban való befolyásuk alapján viszonylag praktikusán választható meg a releváns aktorok köre.

Szubszisztematikus (államon belüli) szinten a magyarországi energia- és külpolitikával foglalkozó szereplők nyilvános stratégiai, taktikai és kommunikációs lépéseit vizsgáltam. A gázszektor esetében meghatározó hazai gazdasági szereplők képviselői is jelentősek a diskurzusok vizsgálatában. A közvélemény magatartása általában változékony, instabil és kevésbé koherens, éppen ezért elhanyagolható befolyással bír a mindenkori uralkodó külpolitikai diskurzusokra. (Holsti, 1992, 442.) Ezért a magyar társadalom vizsgálatával csak érintőlegesen foglalkoztam.

4. A DISSZERTÁCIÓ EREDMÉNYEI

4.1 Szuverenitás, európai integráció, orosz birodalmiság

Disszertációm „Elméleti alapvetések” című része (II.) alapján a politikaelméleti irányzatok – a Cimburszkij-féle dinamikus szuverenitás képlet alapján (*Cimburszkij, 1992, Cimburszkij, 1993.*) – két jól elkülöníthető szuverenitás-modellre oszthatók: az alapvetően együttműködés-párti és az alapvetően függetlenség-párti megközelítésekre. A két ideáltípus közötti legfőbb különbség abban áll, hogy a szuverenitás két összetevője közül melyik szuverenitás „rész”

dominanciáját tekintik ideálisnak: a tényleges, vagy az elismerésen alapuló szuverenitását, illetve hogy az egyes irányzatok mit tekintenek a nemzetállam legfontosabb céljának a nemzetközi együttműködések esetében.

Mára a tradicionális és modern birodalmak összeomlásával párhuzamosan a szuverenitás tényleges és elismerésen alapuló összetevőiből utóbbi tekinthető dominánsnak az európai térben, azonban elméleti iskolaként ideális összetétele eltérő megítélés alá esik. Míg a realista elméleti irányzatok offenzív vagy defenzív beállítottságuktól függően a tényleges szuverenitásrész kiterjesztését, vagy mértékének megőrzését tartják megfelelőnek, addig a liberális megközelítések az elismerésen alapuló szuverenitás-elem növelését tartják kívánatosnak.

Ami a nemzetközi integrációk kérdéskörét illeti, míg az elismerésen alapuló szuverenitás kiterjesztése mellett érvelő irányzatok az együttműködés kiterjesztését tekintik célnak, addig a tényleges szuverenitás megőrzését, vagy kiterjesztése kívánók elsősorban a nemzetállami függetlenség mellett érvelnek.

Az egyes felfogások szakpolitikai területenként eltérhetnek. Találhatunk olyan policy-eket, melyeken az állam tényleges szuverénként nyilvánulhatott meg, saját hatásköreit nem kérdőjelezték meg. Ugyanakkor történelmi koroktól függetlenül találhatunk olyan szakpolitikákat is, melyeknél az állam szuverenitása valamiféle elismerésen alapult, vagyis korlátozott vagy megosztott jelleget öltött.

Az Európai Unió integrációja esetében láthattuk a föderális és a kormányközi elemek vegyülését, ami az együttműködés- és a függetlenségpárti irányzatok eltérő szuverenitás-felfogásainak, lezárulatlan elméleti vitáinak eredményeként tükröződik a gyakorlati döntéshozatali és intézményi szisztémákban.

Oroszország esetében a szuverenitás ideális jellegének kérdése csak a 19–20. századra, vagyis a doktrínák változó korszakának kezdetére jelent meg az orosz politikai diskurzusban. Ekkor még a tényleges szuverenitás elem prioritásának megkérdőjelezése nem merülhetett fel.

Bár Sztálin vezetésével úgy tűnt, hogy a tényleges szuverenitás elem primátusa továbbra is sikeres lehet a Birodalomban, azonban a szovjet politikai vezetés törekvései idővel komolyan szemben találtak magukat egyrészt a kelet-közép-európai nemzetállamok ellenállásával és szuverenitási törekvéseivel, másrészt a bipoláris világrendszer ellenpólusával: az Egyesült

Államokkal és szövetségeseivel. Összességében Sztálin halálát követően az elismerésen alapuló szuverenitás elem fokozatosan kerekedett felül a tényleges szuverenitás elemén.

A Szovjetunió összeomlása után az alapvető vita Oroszország esetében már nem a birodalmiság körül forog, hanem a szuverenitás ideális összetétele jelenti a legfőbb dilemmát. Míg egyik oldalon azok állnak, akik a tényleges szuverenitás elem dominanciáját tekintik Oroszország legfőbb céljának, addig a másik oldalon azokat a véleményeket találjuk, akik az elismerésen alapuló szuverenitás-rész kiterjesztését tartják orosz részről elfogadható stratégiának.

Összességében megállapíthatjuk, hogy a nemzetállami szuverenitás nem más, mint egy térben és időben változó társadalmi konstrukció. A különböző felfogások korántsem tekinthetők örökérvényű és kizárólagos megközelítésmódoknak, hanem csupán a nemzetközi politika kulcsszereplőinek meggyőződését tükrözik, melyek időről időre változhatnak.

4.2 Európai integráció és orosz birodalmiság a gázszektorban

Disszertációm III. 1–2. fejezetében a nemzetállami szuverenitás kérdését az energiapolitika egy speciális területén, a földgázellátás-biztonság esetében jártam körül. Ennek a témának a diskurzuselméleti megközelítése lehetőséget adott arra, hogy elemezhessük a nemzetállami szuverenitás változó gyakorlatát az európai integráció és az orosz birodalmiság vonatkozásában.

Bár az európai integráció kezdetén már az első alapító szerződések is az energiapolitika témakörével foglalkoztak, azonban az 1950-es években a szénhidrogének piacát még kevésbé érintették a közösség dokumentumai. Eleinte a funkcionalista elven létrehozott közösségi szintű intézmények helyett az EK tagállamai – a nemzetállami szuverenitás szempontjából meghatározó területként – realista, kormányközi rivalizálások keretében intézték földgáz-ágazattal kapcsolatos ügyeiket.

Az 1970-es évekre az EK tagállamai már felismerték az energiafüggőség növekedéséből származó politikai kockázatokat is. Az olajválságok hatására a tagországok az ellátásbiztonsági problémáikat elsősorban a nemzetállami szuverenitásukat veszélyeztető dilemmaként értelmezték, így azok kezelésére is alapvetően saját hatáskörben tettek kísérletet. Mindez inkább akadálya, mint elősegítője volt egy neoliberaisztikus elveken alapuló közösségi/uniós energiapolitika kialakításának.

Az olajválságok a közösségi szintű gondolkodásra ugyan jótékonyan hatottak az energiapolitikában, de áttörést nem hoztak az érdemi együttműködésekben; a gázszektor területén (is) lejátszódó ún. realista-neoliberális institucionalista vita során előbbi törekvései érvényesültek a válságkezelésben. A közel-keleti kapcsolatok megromlása ugyanakkor hozzájárult a bilaterális együttműködések fejlesztéséhez a Szovjetunióval.

Bár Moszkva az 1950-es években még a szénhidrogénekben látta a modern birodalmi célok kibontakoztatásának egyik meghatározó alappillérét, vagyis a birodalom tényleges szuverenitásának megőrzését és KGST-n belüli kiterjesztését, azonban az 1960-as évek végére a belső gazdasági nehézségek miatt az újonnan feltárt tartalékokat már nem kizárólag a KGST országaiba, hanem az EK-felé is exportálni kívánták. Így kezdetét vette Nyugat-Európa és a Szovjetunió energiakapcsolatainak mélyítése. A folyamatot az 1973-as olajválság tovább gyorsította.

Az együttműködés mélyülése végül ahhoz vezetett, hogy a Szovjetunió az 1970-es évek során visszafordíthatatlanul szénhidrogénexport függővé vált, ami hosszú távon a birodalmi törekvések egyik fő korlátját jelentette. Az 1980-as évek második felére bekövetkező drasztikus kőolajár-csökkenés és az Egyesült Államokból érkező katonai „csillagháborús” fenyegetés is hozzájárult ahhoz, hogy a Szovjetunió mozgástere nagymértékben csökkent az EK és a KGST nyugati tagállamai felé. Végül mindez nagymértékben járult hozzá a birodalom összeomlásához.

A Szovjetunió összeomlását követően a gázszektor legfontosabb szereplője a Gazprom lett. A konzern monopolhelyzetbe került az ágazaton belül, azonban az átmenet időszakában komoly nehézségekkel is meg kellett küzdenie. Mindez nem egyszer nyílt konfliktusokat is eredményezett a Jelcini politikai és a Gazprom vállalati vezetése között.

Ezzel szemben az EK tagállamainak energiahatékonysági törekvései az 1980-as évekre eredményesnek bizonyultak. Az energiaválságok elmúltával és az energiaárak esésével a politikai szféra dominanciáját és a nemzetállami szintű intervenciókat fokozatosan a piacgazdasági logika és a neoliberális nézetek vették át. Ezzel felgyorsult az EK energiapolitikát érintő kérdéseikben a közösségiesítés folyamata. Európában az energiapolitika központi célja az árak csökkentése lett, amit a privatizáció, a liberalizáció és a deregularizáció neoliberális módszereivel kívántak elérni.

1986-ban a Bizottság által kiadott Fehér Könyv révén a közösség megfogalmazta, hogy az energetika területén a legfontosabb feladat az egységes energiapiac megteremtése, melynek két alapfeltétele az egységes energetikai hálózatok létrehozása a transzeurópai hálózatok keretében és az egymástól elszigetelt és területi alapon monopol helyzetben lévő nemzeti energiapiacok liberalizálása. A bizottsági direktívákban foglalt törekvések azonban az esetek többségében a nemzetállamok ellenállása miatt vagy felpuhultak, vagy az esetek nagy részében nem, vagy nem úgy valósultak meg, ahogy azt az EB várta.

Az 1980-as 1990-es évek neoliberais institutionalista törekvései mellett az ellátásbiztonsági kérdések ugyan nem tűntek el, azonban a probléma súlya csökkent. Az 1990-es évekre a biztonság kérdése elsősorban a környezetvédelmi aspektusból jelent meg.

Az 1980-as évektől az EU külkapcsolatainak fejlesztése már a gyakorlat szintjén is realizálható neoliberais elveken alapuló eredményekkel párosult. A Szovjetunió összeomlását követően számos új neoliberais institutionalista lépésre került sor az Európai Unióban a keleti bővítésig, így számos nemzetközi szerződés és döntéshozatali tér született meg, azonban ezek az EU tagállamok eltérő nemzetállami érdekei, illetve az orosz stratégiai törekvések miatt nem teltek meg érdemi tartalommal. Nem született meg egy uniós szinten egységes energiapolitika, legfeljebb az abba az irányba tett első komoly lépések megtételéről beszélhetünk.

Az energiaellátással kapcsolatos kockázatok a 2000-es évektől jelent meg frekvenciájában az EU stratégiai dokumentumaiban. Így felgyorsult az egységes belső energiapiacot előmozdító szabályozások és az infrastrukturális projekteket segítő programok fejlesztése.

Emellett a korábban létrehozott nemzetközi egyezmények és döntéshozatali terek fejlesztésének igénye is megjelent a nemzetközi diskurzusokban. Ennek számos oka volt, így a fosszilis energiahordozók árának drasztikus emelkedése a 2000-es évek közepén, az orosz energiastratégia megváltozása, az Európai Unió keleti bővítése, valamint az egyre gyakoribbá váló orosz-ukrán gázár-viták és azok negatív következményei.

Komoly energiapolitikai változásra került sor Vlagyimir Putyin első két elnöki ciklusa alatt. Megkezdődött az állami és a gazdasági szféra érdemi átalakítása, különösen a földgáz ágazatban. Ezzel az 1990-es évek liberális gazdaságpolitikájával szemben felerősödtek az elsősorban külpolitikai ösztönzésű protekcionista törekvések is. A Gazprom esetében az elsőszámú cél egy globális, vertikálisan integrált energetikai társaság kialakítása lett, melynek

révén a gázkonzern képes a teljes szektort uralni a termeléstől kezdve a végső fogyasztók eléréséig. A konszolidációt követően az orosz vállalat vezetése egyre ambiciózusabb célokat fogalmazott meg. Ezt mutatta a 2003-ban elfogadott 2020-ig szóló orosz energiastratégia is.

4.3 A „Nabucco vs. Déli Áramlat” vita (2006-2012)

A disszertáció IV. részében elemzett, 2006–2012 közötti időszak vizsgálatának középpontjában a Nabucco és az orosz ihletésű alternatív vezetékprojektek (Kék Áramlat II, Déli Áramlat) körüli viták álltak.

A konfliktus kezdete szorosan összefüggött a 2006. januári orosz-ukrán gázválsággal. Moszkva és Kijev ellentéte lendületet adott a Nabucco megvalósításának. A projekt egyre inkább bekerült az európai energetikával kapcsolatos diskurzusok középpontjába.

A Nabucco megvalósításának célja túlmutatott az EU-orosz relációon, ugyanis az Egyesült Államok vezetése is figyelemmel kísérte a projekt körüli fejleményeket. Ennek oka az volt, hogy az USA egyik legfontosabb céljai közé tartozott a Szovjetunió gázban gazdag egykori tagállamainak leválasztása az orosz érdekszféráról. Így a kelet-közép-európai államok gázellátás-biztonsági dilemmái és az Egyesült Államok geopolitikai érdekei a Nabucco projekt ügyében kerültek közös nevezőre.

A Nabucco megvalósításának esélyét ugyanakkor csökkentette, hogy tisztázatlan volt, hogy pontosan honnan érkezhetsz gáz a vezetékbe. Bár az USA üdvözölte a projektet, azonban abban beruházóként nem vett részt és nem volt képes a kommunikációs offenzíván túl komolyabb ösztönzést adni a projekt előmozdítására.

Oroszország látva az irányába megnyilvánuló európai bizalomvesztést, igyekezett a gázszektor esetében stabilizálni regionális nagyhatalmi pozícióit. Moszkva ezért a következő célok elérésére törekedett:

1. A Kaszpi térségbeli gáztermelő országok akadályozása abban, hogy közvetlenül, orosz kontroll nélkül juttassák el gázukat az európai piacokra.
2. Zavartalan és folyamatos gázkereskedelem Oroszország és az Európai Unió között elhelyezkedő tranzit, „kapuőr” államokkal.
3. A nyugat-európai fogyasztók bizalmának visszaszerzése.

E célok egy három pilléres stratégia követésén alapultak:

1. A közel-külföldi források feletti monopol földgáz-felvásárlói szerep megszerzése / megőrzése.
2. A tranzit szállítási infrastruktúra feletti kontroll megszerzése/növelése/megőrzése politikai befolyásszerzés vagy nyomásgyakorlás révén.
3. Az európai földgázfogyasztók biztonságos ellátásának garantálása alternatív orosz érdekeltségű földgázprojektek kezdeményezésével.

Oroszország a stratégiát egy összetett taktikai lépéssorozat révén kezdte el megvalósítani. Ennek fókuszába a meglévő orosz szállítási útvonalak diverzifikálása, vagy legalábbis annak nyomásgyakorlás céljából történő kommunikálása került. A Kék Áramlat II, később a Déli Áramlat projektek ugyanis egyszerre négy dologhoz is hozzájárulhattak:

1. Szűkülhetett a Nabucco betáplálására szolgáló államok köre.
2. Fenyegethetővé és egyben fegyelmehetővé válhattak az orosz gáz nyugati tranzitjául szolgáló „kapuőr” országok.
3. Ellátásbiztonsági alternatívát jelenthetett a délkelet-európai országok számára, amivel a Nabucco projekt kivitelezésének célszerűsége csökkenhetett.
4. Oroszország elismertethette az EU-ban saját energetikai lépéseit azáltal, hogy saját ihletésű vezetékprojektjeibe nyugati vállalatokat igyekezett bevonni.

A magyarországi gázvezeték-vita esetében megállapítható, hogy a konfliktus alapvetően külpolitikai színezete ellenére dominánsan jelent meg a belpolitikai diskurzusban is. A Fidesz alapvetően egy értékalapú vitába bocsátkozott és egy szuverenitási, lojalitási keretben tárgyalta az alternatív vezetékprojektek körüli eseményeket. Az ellenzéki párt arra törekedett, hogy a két vezeték közötti azonnali választásra, azaz „színvallásra” bírja a Gyurcsány vezette adminisztrációt, vagy legalábbis fenntartsa a kormány álláspontja körüli bizonytalanság érzetét. Tette ezt úgy, hogy komolyan kockáztatta a Moszkvával való kiegyensúlyozott viszony megszűnését.

A kormány ugyan több ízben hangsúlyozta, hogy Oroszországgal érdekalapú, pragmatikus és nem értékalapú politizálást kívánt folytatni, a kommunikáció és az energetika területén születő eredmények, vagyis a vágyak és a valóság nem jártak kéz a kézben. A Gyurcsány Ferenc nyilatkozatát közlő IHT cikk miatt a kormány állandó defenzívába kényszerült,

hitelvesztetten kellett kiállni a korábbi álláspontja mellett, vagyis a „minél több vezeték annál jobb-elve” mellett. Ezzel párhuzamosan az állandó fideszes, amerikai hivatalos és félhivatalos források nyomása miatt is önkéntelenül belekeveredtek egy nemzetközi szintű, érdekalapú vitába is. Mindez végül ahhoz vezetett, hogy a kormány számos szimbolikusnak tekinthető lépést tett a Nabucco érdekében.

2009 folyamán a „Nabucco vs. Déli Áramlat” vita fokozatosan háttérbe szorulhat Magyarországon. Ennek több oka is volt:

1. Az amerikai hivatalos álláspont megváltozása: Az amerikai elnökválasztást és hatalomváltást követően az Obama adminisztráció a korábbi republikánus vezetés konfrontatívabb oroszpolitikáját egy konszenzuserősítő, pragmatistább megközelítéssel váltotta fel. Az amerikai-orosz viszony javulását az energetika területén Moszkva részéről is megerősítették. Így Washington már nem tekintette a Nabuccót és a Déli Áramlatot egymás riválisának.
2. A Szurgutnyeftyegaz Mol részvényvásárlása és a magyarországi kormányváltás: Gyurcsány „távozásával” a gázvezetékek körüli konfliktusok egyik meghatározó alakja került ki a „Nabucco vs. Déli Áramlat” vita centrumából. Emellett a Szurgutnyeftyegaz Mol-részvény vásárlásával az energetikával kapcsolatos magyarországi szuverenitás-diskurzus a „Nabucco vs. Déli Áramlat” vita helyett a Molban történt orosz részesedésszerzés körüli kockázatok értékelése köré rendeződött.
3. A Fidesz-orosz viszony rendeződése: A 2006–2010-es parlamenti ciklus második felére egyre biztosabbá vált a Fidesz 2010-es választási sikere. Ennek is köszönhető, hogy 2009 második felében a Fidesz megtette az első lépéseket a Moszkvával való enyhülés irányába. Mindezt Oroszország a 2010-es magyarországi parlamenti választások első fordulójára előtt a nyilvánosság előtt is vizionozta.
4. Alternatív projektek térnyerése a nemzetközi gázellátás-biztonsági diskurzusokban: Kelet-Közép-Európa számos országa egyre komolyabb lehetőségeket látott a gázellátás-biztonsági problémái orvoslása szempontjából az alternatív szállítási és termelési technológiák felfutásában, így az LNG import és a nem konvencionális gáztermelés kibontakoztatásában. Mindezek az elképzelések szorosan kapcsolódtak az EU és a kelet-közép-európai tagállamok által is támogatott észak-déli energiaszlovák elképzeléséhez is. A magyar politikai elit párthovatartozástól függetlenül egyre többet foglalkozott az ún.

határkeresztező kapacitások kiépítésének előmozdításával. A kelet-európai régió összehangolt fellépésére került sor a gázvezeték infrastruktúra fejlesztése érdekében még Bajnai Gordon miniszterelnöksége alatt, és folytatódott a II. Orbán-kormány idején is.

A „Nabucco vs. Déli Áramlat” vita vizsgálatát követően összességében megállapíthatjuk, hogy az politikai értelemben nem szól másról, mint a földgázszállítási útvonalak és az azokon történő kereskedelem birtoklásának előmozdításáról. Az elemzett diskurzus esetében az üzleti megfontolások mellett karakteresen kimutatható egy szakpolitikai diskurzuson túli külpolitikai konfliktus. Végző soron a Nabucco és a Déli Áramlat két, geopolitikailag jól elkülöníthető célrendszer szimbólumává és fokmérőjévé is vált, melyek mögött különböző szuverenitás-felfogások állnak.

A Nabucco felfogható a nyugati irányú orosz gázszállítási pozíciók gyengítésének projektjeként, mely iránytűül szolgálhat arra vonatkozóan is, hogy a Kaszpi térség gázforrásait lehetséges-e Oroszország megkerülésével Európába juttatni. A Déli Áramlat gondolati konstrukciója a kelet-közép-európai orosz gázszállítási status quo megőrzését szolgálja. Megállapítható ugyanakkor, hogy az orosz ihletésű projekt elsőszámú fokmérője nem önmagában a megvalósulás, hanem a nyugati irányú gázszállítások esetében a meglévő hatalmi pozíciók szinten tartása, illetve növelése.

A „Nabucco vs. Déli Áramlat” vita háttérbe szorulásának számos oka van, így a világ-gazdasági válság által bekövetkező európai gázkereslet-csökkenés és -túlkínálat, az amerikai-orosz kapcsolatok új alapokra helyezése, az LNG infrastruktúra kelet-közép-európai kiépítésének lehetősége és a nem konvencionális gáztermeléssel kapcsolatos európai diskurzus megjelenése.

Utóbbi kettő esetében – vagyis a gázszállítási és -termelési diverzifikáció esélyét megjelenítő alternatív projektek révén – azonban új kockázatok jelentek meg a kelet-közép-európai orosz gáz status quo vonatkozásában. Emiatt 2012 végén a Déli Áramlat projekt kivitelezése nagyobb fokú célszerűséget mutat, mint az eddigiekben vizsgált alternatív gázvezetékvíta esetében bármikor.

A „Nabucco vs. Déli Áramlat” vita jól mutatta, hogy a különböző diskurzusok is hatalmi tényezőként funkcionálhatnak a nemzetközi kapcsolatok területén. Véleményem szerint a gázvezetékviták diskurzuselméleti alapú megvilágítása ösztönzőleg hathat a hazai és nemzetközi politikai, gazdasági és tudományos elit számára abban, hogy az eddig alapvetően

gazdasági alapon kezelt témát politikai aspektusok szerint is értékelhessék, valamint újragondolhassák alapvető feltevéseiket és elméleti nézőpontjaikat, ezzel is alkalmazkodva a transznacionalizálódás gázszektort érintő kihívásaira.

5. HIVATKOZÁSOK

1. Axelrod, Robert – Keohane, Robert O. (1986): Achieving Cooperation under Anarchy: Strategies and Institutions. In: Cooperation under Anarchy. Oye, Kenneth (Szerk.) Princeton, N.J., Princeton University Press, 1986, 226–254. Barnett, Michael – Finnemore, Martha (2004): Rules for the World: International Organizations in Global Politics. Ithaca, N.Y., Cornell University Press.
2. Baran, Zeyno (2008): Security Aspects of the South Stream Project.
<http://www.hudson.org/files/publications/Baran-South%20Stream%20for%20EP.pdf>
Letöltve: 2012. július 16. Carver, Terrell (2002): Discourse Analysis and the Linguistic Turn. European Political Science, 2. évfolyam, 1. szám, ősz, 50–53.
3. Bayer József (2003): A politikai gondolkodás története. Budapest, Osiris.
4. Bodin, Jean (1987): Az Államról (Válogatás). Budapest, Gondolat Kiadó. 73–104.
5. Bóka Éva (2001): Az európai egység gondolat politikai eszmetörténete. Budapest, Napvilág Kiadó.
6. Bugajski, Janusz (2008): Expanding Eurasia. Russia's European Ambitions. Washington D.C., CSIS.
7. CER (2008): Pipelines, Politics and Power, The future of EU-Russia energy relations.
http://www.cer.org.uk/sites/default/files/publications/attachments/pdf/2011/rp_851-271.pdf Letöltve: 2012. július 17.
8. Cimburszkij, Vlagyimir (1992): Ponjatyije szuvereniteta i raszpad Szovjetszkovo Szozjuza. In: Sztrana i Mir (München), 1992. 1. szám.
9. Cimburszkij, Vlagyimir (1993): Ideja szuvereniteta v poszttotalitarnom kontekszte. In: POLISZ, 1993. 1. szám.
10. Deák András (2011): Déli Áramlat vs. Nabucco – a vezeték vita stratégiai dimenziói. Európai Tükör, 2011/4 április. 62–68.
11. 105. Deák András György (2009A): Csökönnyös csövek. Magyarország politikai évkönyve 2008-ról, Demokrácia kutatások magyar központja közhasznú alapítvány. 1015–1032.

12. Deák András György (2012): Jön! Jön! Jön! – a Déli Áramlat. MKI-tanulmányok, 2012/7.
13. Eisenstadt, Shmuel N. (1963): The Political Systems of Empires. New York, Free Press.
14. Finnemore, Martha (2003): The Purpose of Intervention: Changing Belief about the Use of Force. Ithaca, N.Y., Cornell University Press.
15. Fischer, Frank – Forester, John (1993): The Argumentative Turn of Policy Analysis and Planning. Durhan NC., Duke University Press.
16. Foucault, Michel (1991): A diskurzus rendje. (Ford. Török Gábor) In: Holmi, 1991. <http://hu.scribd.com/doc/31184449/Michel-Foucault-A-diskurzus-rendje> Letöltve: 2012. december 18.
17. Gecse Géza (2007): Bizánctól Bizáncig, Az Orosz birodalmi gondolat. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó.
18. 240. Gereben Ágnes (2011): A FÁK – tegnap, ma, holnap. Környezettanulmányok. Budapest, Unicus, 2011.
19. Gilpin, Robert (2004): Nemzetközi politikai gazdaságtan. Budapest, Budapest Centre for International Political Economy.
20. Glaser, Barney G. – Strauss, Anselm L. (1967): The discovery of grounded theory: Strategies for qualitative research. New York, Aldine de Gruyter
21. Hajer, Maarten (2004): Diskurzuselemzés és a szakpolitikák vizsgálata (Ford. Szegedi Gábor). Politikatudományi Szemle 2004. 4. szám
22. Hobbes, Thomas (1970): Leviatán vagy az egyházi és világi állam anyaga, formája és hatalma. Budapest, Magyar Helikon.
23. Horváth Zoltán (2011): Kézikönyv az Európai Unióról. 8. átdolgozott kiadás.
24. Budapest, HVG-Orac.Holsti, Ole R. (1992): Public Opinion and Foreign Policy. Challenges to the Almond-Lipmann Consensus. International Studies Quarterly, 36. évfolyam 4. szám.
25. Jensen, Walter Godfried (1967): Energy in Europe, 1945–1980. London: G. T. Foulis.

26. Katzenstein, Peter J. (1996): *The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics*. New York, Columbia University Press.
<http://library.northsouth.edu/Upload/The%20Culture%20of%20National%20Security.pdf>, Letöltve: 2012. június 6.
27. Kiss J. László (2009): *Változó utak a külpolitika elméletében és elemzésében*. Budapest, Osiris Kiadó.
28. Körösényi András (2000): Carl Schmitt állam- és politikaelméleti alapfogalmai. *Politikatudományi Szemle* 2000. 3–4. szám, 5–24.
29. Krasner, Stephen D. (1999): *Sovereignty: Organized Hypocrisy*. Princeton, New Jersey, Princeton University Press.
30. Láncki András (2003): A politika alapfogalmai, In: Gallai, Sándor – Török, Gábor (Szerk.): *Politika és politikatudomány*. Budapest, Aula Kiadó, 29–44.
31. Liftin, Karen T. (1994): *Ozone Discourses: Science and Politics in Global Environmental Cooperation*. New York, Columbia University Press.
32. Liftin, Karen T. (1998): *The Greening of Sovereignty in World Politics*. Cambridge, Mass., MIT Press.
33. Locke, John (1986): *Értekezés a polgári kormányzat igazi eredetéről, hatásköréről és céljairól*. Budapest, Gondolat.
34. Ludvig Zsuzsa (2011A): Oroszország külkereskedelme. In: Simai, Mihály (Szerk.): *Oroszország két világ között*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 205–244.
35. Mankoff, Jeffrey (2009): *Eurasian Energy Security*, CFR Council Special Report No. 43. 2009. február. <http://www.cfr.org/europerussia/eurasian-energy-security/p18418>
Letöltve: 2012. október 27.
36. Miliken, Jennifer (1999): *The Study of Discourse in International Relations. A Critique of Research and Methods*. *European Journal of International Relations*, 5. évfolyam 2. szám. 225–254.
37. Miles, Matthew B. – Huberman, A. Michael (1994): *Qualitative data analysis: An expanded Sourcebook*. London, SAGE.

38. Mottier, Véronique (2004): Diskurzuselemzés és az identitás/különbözőség politikája. *Politikatudományi Szemle* 2004. 4. szám, 155–159.
39. Orbán, Annamária – Szántó, Zoltán (2012): Intra-European energy solidarity at the core of the European integration process: future possibilities and current constraints. In: *Reintegrating Social Solidarity Across Europe*.
40. Marion Ellison (Szerk.) University of Bristol, The Policy Press. 99–119. Roe, Emery (1994): *Narrative Policy Analysis: Theory and Practice*, Durham NC., Duke University Press.
41. REKK (2011): A földgázpiaci integráció célmodellje és eszköztrendszere. http://www.rekk.eu/images/stories/letoltheto/gtm_final_rekk_kema_20110929.pdf
Letöltve: 2012. augusztus 10.
42. Panyuskin, Valerij – Zigar, Mihail (2008): *Gazprom az orosz fegyver*. Kalligram, Pozsony.
43. Scmitt, Carl (1922): *Politische Theologie, Vier Kapitel zur Lehre von der Souveränität*. Berlin, Duncker & Humblot.
44. Shapiro, Michael J. (1985–86): Metaphor in the Philosophy of the Social Science. *Cultur & Critique*. 191–214.
45. Simai Mihály (2011): Az Orosz Föderáció a XXI. században, az átalakulás és a világgazdasági integrálódás útjain. In: Simai, Mihály (Szerk.): *Oroszország két világ között*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 23–169.
46. Stern, P. Jonathan (2005): *The Future of Russian Gas and Gazprom*. Oxford University Press for the Oxford Institute of Energy Studies, Oxford.
47. Stone, Deborah (1997): *Policy Paradox: The Art of the Political Decision Making*. New York NY., W. W. Norton Press.
48. Szabó Márton (1996): Vázlat a politika diszkurzív értelmezéséről. *Politikatudományi Szemle*, 1996. 4. szám, 101–132.
49. Szabó Márton (2003): Diskurzuselemzés és politikatudomány. *Politikatudományi Szemle*, 2003. 3. szám, 41–58.

50. Szabó Márton (2004): Diskurzuselemzés és politikatudomány. Politikatudományi Szemle, 2004. 4. szám, 139–141.
51. Sz. Bíró Zoltán (2010A): Az orosz gazdaság: válságok és stratégiák. 2000. 2010/3. http://www.ketezer.hu/menu4/2010_03/biro.html Letöltve: 2011. március 3.
52. Szemerényi Réka (2007B): Energiaválság, energiapolitika, Egy dilemma történeti gyökerei. Kommentár, Budapest, 2007/3.
53. Varró László (2007): Az energiaellátás biztonsága és a magyar külpolitika. Külügyi Szemle, Budapest, 2007. tavasz.
54. Weiner Csaba (2011B): Oroszország a világ átalakuló energiagazdálkodásában, Az orosz gáz-, olaj- és szénipar a XXI. század első évtizedének végén. In: Simai, Mihály (szerk.): Oroszország két világ között. Akadémia Kiadó, Budapest, 357–431.
55. Wendt, Alexander (1999): Social Theory of International Politics. New York, Columbia University Press.

6. A TÉMAKÖRREL KAPCSOLATOS SAJÁT PUBLIKÁCIÓK JEGYZÉKE

Könyvfejezet

1. Út egy egységes gázszabályozás felé. Az EU energiaszabályozása a gázüzletágban. In: Fiáth Attila – Virág Attila – Virág Miklós (2012): Szabályozott iparágak. Budapesti Corvinus Egyetem – Kossuth Kiadó, Budapest. ISBN 978-963-09-7074-7
2. Az EU energiapolitikája és a gázüzletág – Út egy egységes gázpolitika felé az alapító dokumentumoktól a Lisszaboni Szerződésig. In: Ágh Attila (2011): Közpolitika. Európai Unió, Reformok. Kossuth Kiadó, Budapest. ISBN 978-963-09-6872-0

Konferencia-kötet

3. Az Európai Unió és Oroszország függőségi viszonya a vezetékes gázüzletág területén. X. RODOSZ Konferencia-kötet, Kolozsvár 2009. ISBN: 978-973-88970-8-3, 472–482. o.
4. A Déli Áramlat projekt. Üzlet vagy politika? XI. RODOSZ Konferencia-kötet, Kolozsvár 2010. ISBN: 978-973-88394-3-4
5. Gas strategies seen from Central-Eastern Europe. Spring Wind 2010 Konferencia-kötet, Publikon Kiadó, Pécs 2010. ISBN 978-615-5001-05-5, 619–624. o.

Folyóiratcikk

6. Diskurzuselemzés a politika- és a vezetéstudományban. Vezetéstudomány (Szerkesztőség által befogadott. Várható megjelenés 2014. tavas).
7. The cultural and geopolitical dimensions of nation-building in Ukraine. *Society and Economy*, Volume 34, Number 4, 2012. ISSN: 1588-9726, 619–641.
8. Is dependence really interdependence? Gas strategies seen from Central Eastern Europe. *Politics in Central Europe* 2009/1. 20–40. o.
9. Gázstratégiák kelet-közép-európai nézőpontból. *Gazdálkodás, verseny, vezetés*, 2009/1. 23–33. o.
10. Energiastratégiák a vezetékes gázüzletágban. *Vezetéstudomány*, 2009/2. 57–65. o.
11. Az új energiapolitikai koncepció és a Déli Áramlat projekt közpolitikai elemzése a parlamenti kormányzás tekintetében. *De iurisprudencia et iure publico, Jog és politikatudományi folyóirat*, IV. évfolyam, 2010/3–4. HU ISSN: 1789-0446, 265–294. o.
12. A Déli Áramlat projekt közpolitikai elemzése. *Vezetéstudomány*, 2010/5. 56–64. o.

Egyéb folyóiratcikk

13. A magyarok gazdasági esélyei: felzárkózás vagy lemaradás. A POLI2007 konferencia összefoglaló, www.kistaska.hu, 2007.
14. Gázvezeték vita: politika, vagy üzlet? *Politika.hu*, II. évfolyam 3–4. szám, 2007. november–december, 32–33. o.

Tanulmány, TDK- és versenydolgozat

15. Nabucco vs. Blue Stream. Versenydolgozat a Stratégia és projektvezetés tanszék által kiírt tanulmányi versenyre. 2007. I. helyezés.
16. Energiastratégiák a vezetékes gázüzletág területén az Európai Unió és Oroszország viszonylatában. BCE szakdolgozat, 2008.
17. Energiapolitikák a vezetékes gázüzletág területén az Európai Unió és Oroszország viszonylatában. TDK dolgozat. BCE 2008. Politikatudományi Szekció. Szóban előadott.

Internetes megjelenés

18. Előre inni a medve bőrére, Oroszország Putyin után. *Heti Válasz Online*, www.hetivalasz.hu/cikk/0802/elore_inni_a_medve_borere, 2008. február 25.
19. Lesz-e gáz a Nabuccóban? *Heti Válasz Online*, www.hetivalasz.hu/cikk/0808/lesz_e_gaz_a_nabuccoban, 2008. augusztus 1.
20. Nemzetközi gázkartell. *Heti Válasz Online*, http://www.hetivalasz.hu/cikk/0810/nemzetkozi_gazkartell, 2008. október 28.
21. Kiszivárgott Gazprom-tanulmány: lesz gáz? *Heti Válasz Online*, http://www.hetivalasz.hu/cikk/0811/kiszivargott_gazprom_tanulmany, 2008. november 5.

22. Fügő játszma. Heti Válasz VIII. évfolyam 45. szám, 2008. november 6. 40. o.
http://www.hetivalasz.hu/cikk/0811/fuggo_jatszma
23. A Gazprom meghódítja Amerikát. Heti Válasz Online,
http://www.hetivalasz.hu/cikk/0811/a_gazprom_meghodontja_amerikat, 2008. november 13.
24. A Gazprom Amerikára kacsintgat. Jobbklikk.hu,
<http://www.jobbklikk.hu/index.php?Cikk=476>, 2008. november 17.
25. Nagyon gáz! – orosz-ukrán rituálé. Heti Válasz Online,
http://www.hetivalasz.hu/cikk/0811/nagyon_gaz_orosz_ukran_rituale, 2008. november 28.
26. Gyurcsány Ferenc optimista. Jobbklikk.hu,
<http://www.jobbklikk.hu/index.php?Cikk=495>, 2008. december 2.
27. Tó vagy tenger? Ezen múlik Európa sorsa. Heti Válasz Online,
http://www.hetivalasz.hu/cikk/0812/to_vagy_tenger_europa_nabucco, 2008. december 12.
28. Gázcsap(oz)ás. Jobbklikk.hu, <http://www.jobbklikk.hu/index.php?Cikk=515>, 2008. december 19.
29. Gázalom. Heti Válasz IX. évfolyam, 5. szám, 2009. január 29. 8. o.
http://www.hetivalasz.hu/cikk/0901/gazalom_nabucco
30. A gázháború újabb csatája. Jobbklikk.hu,
<http://www.jobbklikk.hu/index.php?Cikk=606>, 2009. március 6.
31. Újra célkeresztben a Mol. Jobbklikk.hu, <http://www.jobbklikk.hu/index.php?Cikk=646>, 2009. március 30.
32. Rohadó és robbanó vezetékek. Jobbklikk.hu,
<http://www.jobbklikk.hu/index.php?Cikk=669>, 2009. április 21.
33. RosszGáz. Jobbklikk.hu, <http://www.jobbklikk.hu/index.php?Cikk=694>, 2009. május 13.
34. Álomból realitás. Jobbklikk.hu, <http://www.jobbklikk.hu/index.php?Cikk=754>, 2009. július 15.
35. Vigyázó szemetek Párizsra vessétek! Jobbklikk.hu,
<http://www.jobbklikk.hu/index.php?Cikk=815>, 2009. szeptember 27.
36. A gáz évszázada Oroszország évszázada? Jobbklikk.hu,
<http://www.jobbklikk.hu/index.php?Cikk=866>, 2009. október 26.